

ВІДГУК

офіційного опонента

Варги Наталії Іллівні

на дисертаційне дослідження **Мишковської Олени Петрівни**
«Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, тенденції та проблеми розвитку в Україні» подане у спеціалізовану вчену раду К 35.051.26

Львівського національного університету імені Івана Франка
на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук
за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження

У контексті сучасної соціально-економічної ситуації в Україні актуальним стає дослідження сутності, тенденцій та проблем соціальної відповідальності бізнесу.

Варто відзначити ряд положень, які відповідають актуальності даної теми дисертаційного дослідження. Підприємцем стає той, хто зважиться на злам сформованих рутинних порядків і традицій. При цьому, якщо людина розділяє цінності даного суспільства, то вона відчуває себе досить некомфортно, оскільки виникає розрив між цінностями, орієнтирами і нормами господарської практики. Саме через це часто в ролі підприємців виступають, за словами Й. Шумпетера, «вискочки» або «чужинці», які не пов'язані з пануючими традиціями або просто не знають про них. Успішний підприємець – це новий конкурент для своїх колег, а на долю невдахи випадає недовіра і зневага. Усвідомлення взаємозв'язку економічного і соціального в підприємницькій діяльності, сутності соціальних функцій підприємництва більшістю ділових людей, а головне – реальної дії з позиції соціальної відповідальності допоможе швидше подолати негативний образ підприємця, який створить більш сприятливі умови для розвитку ринкових відносин у нашій країні. Приклад США показує, що чим успішніший підприємець, тим більшу частину свого прибутку він витрачає на суспільні потреби, для реабілітації свого образу в очах суспільства.

На сучасному етапі соціальна відповідальність бізнесу в Україні стикається з двома, на перший погляд, несуттєвими, проте визначальними для розвитку СВБ, проблемами: 1) підміна терміна «соціальна відповідальність» поняттям

«благодійність»; 2) негативне налаштування суспільства у ставленні до бізнесу. Така специфіка, враховуючи недостатній досвід бізнесу у сфері соціальної відповідальності, сприяє тому, що підприємництво не усвідомлює себе як окремий соціально активний клас, який має значний вплив на процеси, що відбуваються в українському суспільстві (с. 84).

Проте підприємництво слід розглядати як соціальний феномен кумулятивного типу, саме такі феномени створюють основу для поступального розвитку людської цивілізації, зрештою для антропологічного і соціогенезу. Адже підприємництво може забезпечити в країні зниження соціальної напруги, наповнюючи ринок товарами (послугами) і надаючи робочі місця людям, досвід і знання яких не використовуються в державному секторі. Очікується, що підприємництво, даючи новий життєвий досвід, змінить орієнтири значної частини населення, стане альтернативою «соціальному нахлібництву» і способом розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Ці феномени, які з'являються в певний період розвитку суспільства або групи, і стають основою їх подальшого розвитку.

При цьому основною проблемою виступає припущення, що значні масштаби неформальності, тобто нелегальності підприємницької діяльності, відображаються і на низьких показниках соціальних ефектів від діяльності. У нашому суспільстві сформувався не зовсім розвинутий соціально гетерогенний, слабо ідентифікований за своїм статусом, але досить масовий (10%–20%) підприємницький прошарок, зайнятий ініціативною, самостійною економічною діяльністю, яка базується на приватній власності.

Проте ринкові відносини в нашій країні існують у деформованому вигляді і у населення ставлення до підприємництва формується не під впливом цивілізованого ринку, а ринку, який називають «чорним», «сірим», «тіньовим», «неформальним». Однак експериментально доведено, що саме із «сірої» економіки виростає підприємницька ініціатива і дрібне підприємництво.

Мета капіталістичного підприємця – отримання максимального прибутку на основі раціональної організації праці і виробництва. Поєднання прагнення до

праці з раціональною поведінкою – історична типова риса західного капіталізму. А взагалі жага людей до багатства поєднувалася скоріше із спекуляцією, пограбуванням, авантюризмом, миттєвим отриманням матеріальних прибутків тощо. Тобто, класичні підходи до визначення підприємництва не повністю спрацьовують у нашому трансформаційному суспільстві, тому такими низькими є і соціальні показники відповідальності бізнесу.

Проте в процесі збільшення масштабності підприємництва і прибутковості, звичайно, може збільшуватися і його соціальна відповідальність. Саме тому комплекс цих питань визначає нагальність і доцільність дослідження проблеми становлення соціальної відповідальності підприємництва в нашому суспільстві. Тема дисертації Мишковської О.П. є важливим кроком у соціологічному аналізі соціальної відповідальності бізнесу в сучасних умовах України.

Об'єктом дослідження здобувачки є соціальна відповідальність бізнесу як суспільний феномен, а предметом дослідження є особливості формування соціальної відповідальності бізнесу в українському соціумі (с. 15). Саме такими є вихідні постулати дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів

Детальне ознайомлення з текстом дисертації дає змогу констатувати, що вона містить низку результатів, які мають вагому наукову новизну, запропоновано концептуальні засади аналізу соціальної відповідальності бізнесу, а також розкрито особливості її формування. Показано, що формування соціальної відповідальності має суб'єктивно-об'єктивний характер (с. 16). Авторська концептуалізація соціальної відповідальності бізнесу передбачає, що соціальна відповідальність – це динамічне явище, яке пов'язане з набутим досвідом підприємця та соціокультурним середовищем, а також суспільним буттям, що конструюється в результаті взаємодії у повсякденному житті і обумовлене нормами і звичаями, цінностями, культурним оточенням, різноманіттям конструктивних взаємин із суспільством; у дисертації здійснено класифікацію найбільш розповсюджених детермінант соціальної відповідальності

бізнесу, які поділено на: ендогенні (психологічні) та екзогенні (соціальні), що є базовими на різних рівнях аналізу суспільства; дістала подальшого розвитку дефініція поняття «соціальна відповідальність бізнесу», що визначається як суспільно зумовлена добровільна ініціатива власника (засновників чи керівництва) підприємства (організації) керуватися суспільно відповідальним підходом при прийнятті рішень у поєднанні з реалізацією соціальних ініціатив, які матимуть позитивний вплив на сталий розвиток країни, навколишнє середовище та сприятимуть солідарності суспільства.

Вважаємо, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та класифікація відповідають заявленим вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Структура наукової роботи відповідає завданням, які окреслила здобувачка. Концептуальний підхід є науковим результатом, отриманим на основі узагальнення теоретичного та практичного досвіду; вивчення наукової літератури та аналітичних джерел; обробки та аналізу соціологічної літератури. Авторка дисертації виносить на захист отримані нею висновки, що визначають новизну та становлять предмет захисту.

Для досягнення поставленої мети визначено: особливості інтерпретації соціальної відповідальності бізнесу в науковому дискурсі та, зокрема, в соціології (с. 20-48); теоретико-методологічне підґрунтя соціологічного дослідження соціальної відповідальності бізнесу (с. 48-63); категоріально-понятійний апарат феномену соціальної відповідальності бізнесу, його основні види та функції (с. 63-70); соціоісторичний розвиток соціальної відповідальності бізнесу в Україні та світі (с.73-89); інституційні засади соціальної відповідальності бізнесу в сучасних українських реаліях (с. 90-117); рівень легітимації соціальної відповідальності бізнесу в Україні (с. 117-127); розуміння соціальної відповідальності бізнесу в оцінках підприємців (с. 130-155); напрямки подальшого розвитку соціальної відповідальності бізнесу в сучасному українському суспільстві (с.156-168).

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, оформлена відповідно до встановлених вимог.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження соціальної відповідальності бізнесу як суспільного феномену»* розкрито особливості аналізу й інтерпретації соціальної відповідальності бізнесу в науковому дискурсі та, зокрема, в соціології; визначено теоретико-методологічне підґрунтя дослідження соціальної відповідальності бізнесу, що формує категоріально-понятійний апарат і смислове значення феномену. У другому розділі *«Особливості формування соціальної відповідальності бізнесу в українському та міжнародному контекстах»* розглянуто соціоісторичний розвиток соціальної відповідальності бізнесу; охарактеризовано інституційні засади та легітимацію соціальної відповідальності бізнесу в сучасних українських реаліях. У третьому розділі *«Стратегії розвитку соціальної відповідальності бізнесу в сучасній Україні»* здійснено опис, аналіз та інтерпретацію емпіричних даних, отриманих автором у результаті контент-аналізу та опитувань, проведених серед підприємців Львівщини й експертів українського СВБ-сектору, а також запропоновано шляхи подальшого розвитку соціальної відповідальності бізнесу в сучасному українському суспільстві.

Таким чином, варто відзначити, що Мишковською О. П. було здійснено теоретичні узагальнення та запропоновано нові підходи для вирішення суперечності між браком ґрунтовних теоретичних конструктів та емпіричного інструментарію вивчення соціальної відповідальності бізнесу як суспільного феномену і зростаючим значенням даного феномену як системи цінностей для конструктивного розвитку як суспільства, так і підприємництва (с. 14-15).

На основі аналізу наукового дискурсу соціальної відповідальності бізнесу констатовано, що в умовах загострення соціальних суперечностей відбувся перехід від повного заперечення ідеї соціальної відповідальності бізнесу до визнання відповідальності підприємництва за розвиток суспільства на рівні з державою з подальшим органічним інтегруванням СВБ у діяльність підприємства.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендацій щодо їх можливого використання

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для подальших досліджень в українському суспільстві зазначеної проблематики. Зокрема, для розробки державних та освітніх програм, концепцій, стратегій, інформаційних заходів, спрямованих на покращення взаємодії інститутів освіти, влади, бізнесу та громадських організацій; у роботі засобів масової інформації для формування адекватної суспільної думки щодо обраної проблеми; у підготовці майбутніх соціологів, економістів, керівників неприбуткових організацій, менеджерів з питань соціальної відповідальності підприємств.

Повнота викладених положень, висновків та рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Дисертаційне дослідження Мишковської О. П. є завершеною науковою роботою, а отримані результати, наведені в авторефераті та дисертації, належать авторці. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були представлені автором та обговорювались на більше ніж 10 міжнародних науково-практичних конференціях. Дисертація обговорювалася на ряді наукових семінарів. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження представлено в одинадцяти публікаціях, із них чотири – у збірниках, що входять до затвердженого переліку наукових фахових видань, одна – у закордонному виданні та шість – у збірниках конференцій, форумів, конгресів.

Аналіз матеріалів дисертаційного дослідження Мишковської О. П. дозволяє підсумувати, що дисертація виконана на актуальну тему, а отримані результати дозволили дисертантці досягнути поставленої мети і повністю відповідають заявленій спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Отже, дисертація пройшла належну апробацію; вона є науковою працею, що має самостійний і завершений характер.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає встановленим вимогам,

в ньому відображено положення, зміст, результати і висновки здійсненого Мишковською О. П. дисертаційного дослідження. Відзначено, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки авторка, вважаємо за необхідне зазначити такі дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи.

1. Дещо дискусійно виглядає емпірична частина дослідження, яка включає анкетне опитування підприємців Львівщини, опитування експертів, контент-аналіз десяти нефінансових (соціальних) звітів підприємств (с. 16). Не досить чітко обґрунтований вибір об'єкту дослідження за критерієм носія проблеми.
2. Не достатньо обґрунтованим є розмежування понять «бізнес» і «підприємництво», які не в усіх випадках варто ототожнювати, особливо в умовах трансформаційної економіки, де бізнесмени можуть «заробляти гроші», займаючись контрабандою або іншими частково легальними видами діяльності (с. 54-55).
3. Деякі частини дисертації мають досить теоретичний вигляд. Особливо ідеалістичним є розширене розуміння соціальної відповідальності бізнесу, що включає в себе економічну, виробничу, корпоративну, екологічну, суспільну відповідальності та передбачає вирішення загальнонаціональних проблем. Соціальна відповідальність бізнесу не виникає раптово, можливо, ще минуло мало часу в Україні, щоб добродійна діяльність була межею, що відокремлює «просто багатих» від «гідних» (с.65-66).
4. Не достатньо висвітлено роль бізнесу в умовах початку і перебігу конфлікту на Сході України, коли значна частина волонтерських рухів реалізовували соціальну підтримку військових та населення.

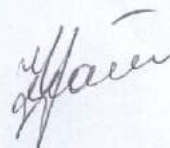
Зазначені дискусійні питання не знижують високої оцінки щодо цілісності, структурованості, логічної завершеності дисертаційної роботи Мишковської О. П.

Враховуючи позитивні моменти дослідження, самостійність його проведення, наукову значущість, актуальність розвитку проблеми, належну апробацію і зважаючи на те, що дослідження відповідає вимогам пунктів 11 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого з Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, зі змінами внесеними згідно Постановою Кабінету Міністрів України № 656 України від 19 серпня 2015 року і наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, які висуваються до кандидатських дисертацій, вважаємо, що дисертація Мишковської Олени Петрівни «Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, тенденції та проблеми розвитку в Україні» є вагомим внеском до сучасної соціології, а авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04. – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

**Кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології
та соціальної роботи ДВНЗ**

«Ужгородський національний університет»

Н. І. Варга

Підпис Н.І. Варги засвідчую:

Вчений секретар ДВНЗ

«Ужгородський національний університет»

О. О. Мельник

